

TIPOLOGIA SEMÀNTICA I LLENGÜES MINORITÀRIES. ELS ESDEVENIMENTS DE MOVIMENT EN LES LLENGÜES D'ARAGÓ¹

Maria Teresa Moret Oliver*

Iraide Ibarretxe-Antuñano*

Alberto Hijazo-Gascón**

1. Introducció

La tipologia lingüística es dedica a classificar les llengües en funció d'una sèrie de criteris, com ara, l'origen i les característiques fonètiques o sintàctiques i, en particular, la tipologia semàntica s'ha ocupat dels diferents tipus d'expressió del significat. Una de les classificacions semàntiques més estudiades té com a fonament l'expressió dels esdeveniments de moviment i organitza les llengües en funció de si la trajectòria de l'entitat que es mou s'expressa dins del verb principal de l'esdeveniment (com en espanyol *SALIR de casa*) o en un element extern al verb principal denominat *satèl·lit* (com en anglès *go OUT of the house*) (cf. Talmy 1991, 2000).

Amb la nostra contribució pretenem explicar com certes construccions que descriuen els esdeveniments de moviment mostren variacions dins d'un grup tipològic i, a més, les presentem també en les distintes varietats de les llengües pròpies d'Aragó (cf. Ibarretxe- Antuñano *et alii.*, 2017).

---

* Universitat de Saragossa

** University of East Anglia

¹ Aquesta recerca ha estat finançada pel Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España (projecte MovEsII, FFI2013-45553-C3-1-P).

2. La tipologia semàntica i les diferències intratopològiques

L'estudi de les llengües del món ens permet d'observar les múltiples maneres que té el llenguatge humà a l'hora de comunicar uns determinats fets, expressar emocions i estats d'ànim o referir-se a persones i objectes. A través de la tipologia lingüística s'estableixen grups de llengües en funció de les característiques fonològiques, morfològiques, sintàctiques o semàntiques que tenen en comú, la qual cosa ens facilitarà l'observació de les llengües des d'una perspectiva diferent a la que proporciona, per exemple, la classificació genètica, que depèn del seu origen i del seu esdevenir històric.

En realitzar estudis d'aquesta mena s'ha pressuposat que les llengües que pertanyen a una mateixa família genètica han de compartir les mateixes característiques tipològiques, tanmateix, com intentarem mostrar, en molts casos aquest punt de partida esdevé erroni, o si més no inadequat. Per tal d'exemplificar aquest tipus de diferències prendrem com a referència un dels dominis conceptuals en què apareixen sempre d'una manera o d'una altra en totes les llengües del món, el camp de l'espai i del moviment.

Una de les famílies que s'ha considerat que es comporta de la mateixa manera són les llengües romàniques. Si bé és cert que aquestes han estat tradicionalment molt ben estudiades —especialment en comparació amb altres llengües, com les africanes, americanes, asiàtiques o oceàniques—, és del tot cert que en nombroses ocasions se n'ha generalitzat el comportament a partir de l'estudi de només una d'elles.

La tipologia semàntica establerta per Talmy (1991, 2000) per a l'expressió de l'espai i del moviment ha determinat que les llengües puguin classificar-se en distints grups tipològics segons com expressin lingüísticament el moviment. Talmy pren com punt de partida el que denomina *component semàntic* de Camí, és a dir, la trajectòria d'una figura en repòs o en moviment. Així doncs tenim, d'una banda, les llengües de marc verbal en què el component s'expressa amb el verb principal (*sortir, pujar, baixar, ...*) i, d'altra, les de marc satèl·lit, en què el Camí s'expressa amb un element extern al verb (*go out* 'anar fora', *go up* 'anar amunt', *go down* 'anar a baix'). Segons Talmy, la Manera és un component de moviment opcional que a les llengües de marc verbal sol expressar-se mitjançant elements que es troben fora del verb, com ara gerundis, sintagmes preposicionals o adverbis, entre d'altres.

Segons Slobin (1991, 1996, 2004, 2006), i la seva hipòtesi de *thinking for speaking*, la diferència entre els recursos lingüístics que presenten les llengües d'un grup o d'un altre suposa variacions en l'estil retòric de les llengües a l'hora de descriure o de narrar esdeveniments. Tenint en compte el que diu aquest autor, els parlants de les llengües de marc satèl·lit pararan més atenció al component de Manera, ja que la seva llengua els permet codificar-ho més fàcilment; en canvi, els parlants de llengües de marc verbal només ho expressaran quan sigui cognitivament rellevant, és a dir, quan la pròpia narració requereixi aquest tipus d'informació, tot i que sempre es farà de manera poc específica i amb poc detall, ja que la majoria dels verbs de les llengües de marc verbal solen lexicalitzar conceptes bàsics o generals de Manera.

Malgrat que els primers estudis distingien els dos grups tipològics que ja s'han esmentat, s'ha observat que les llengües que pertanyen al mateix grup tipològic poden mostrar variacions², i s'ha copsat que les diferències intratipològiques es donen fins i tot entre llengües que pertanyen a la mateixa família genètica, com és el cas de l'italià, una llengua prototípicament de marc verbal pel que fa a l'expressió de Manera que no ho és tant quan expressa el Camí, ja que té tendència a descriure aquest component d'una manera més detallada que els parlants d'espanyol o de francès (veg. Hijazo-Gascón/Ibarretxe-Antuñano, 2013).

Així mateix, entre llengües pertanyents al mateix grup i a la mateixa família genètica, també s'han trobat diferències dialectals, és a dir, dins d'una mateixa llengua, pel que fa a l'expressió del moviment. En el castellà d'Aragó, per exemple, hi ha una major quantitat de l'èxic de Manera: *encorrer* 'perseguir algú', *esbaritzar* 'relliscar' o *estozolarse* 'caure tot fent-se un cop', probablement en relació al substrat aragonès (cf. Hijazo-Gascón/Ibarretxe-Antuñano, 2012: 51-52).

---

2 Filipović (2007: 75) ha assenyalat com dues llengües satèl·lit com l'anglès, de la família germànica, i el serbocroata, de la família eslava, tenen diferències importants pel que fa a la manera de combinar-se els satèl·lits, que, per exemple, bloquegen l'ús dels prefixos amb verbs de Manera quan l'especificació del Camí és complexa en el cas del serbocroata, però no de l'anglès. També Ibarretxe-Antuñano (2004a, 2004b, 2006a, 2006b, 2009) ha indicat com l'èuscara, una llengua de marc verbal, presenta idiòfons en el cas dels esdeveniments de moviment que solen emprar-se per tal de descriure la Manera.

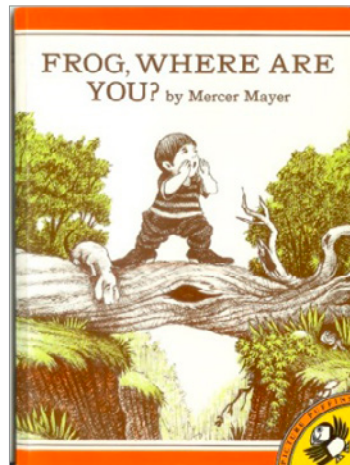

Figura. 2. Història de la granota

Cal assenyalar, en primer lloc, que tant l'aragonès com el català estan —i han estat— en contacte amb altres llengües de marc verbal, com ara l'espanyol, el gascó, l'aranès o l'èuscar, per tant no es poden aplicar les possibles influències de les llengües de marc satèl·lit. Tot i estar des de fa segles amb permanent contacte amb l'espanyol, l'evolució diacrònica del llatí vulgar al romanç és del tot diferent en cadascuna d'elles i això esdevé que els recursos lingüístics de moviment disponibles d'ambdós idiomes hagin tingut evolucions diferents i, per tant, no podem assumir que els recursos lingüístics coincideixin sempre amb l'espanyol.

Com a metodologia, hem pres com a punt de partida les narracions de la *Història de la granota* (veg. fig. 2) per tal d'examinar com els parlants d'aragonès i de català, dues de les llengües romàniques d'Aragó, parlen del moviment, per a la qual cosa hem comptat amb la disponibilitat de dotze parlants d'aragonès i nou parlants aragonesos de català.

Hem observat, en analitzar les narracions en ambdues llengües, com hi ha una descripció menys detallada a com ho fan les de marc satèl·lit, tal i com és la tendència general; tanmateix, pel que fa a la trajectòria, el català, i sobretot l'aragonès, poden considerar-se com a llengües que la descriuen de manera més detallada i ho fan mitjançant, per exemple, pronoms adverbials per tal de marcar trajectòries complexes (*se'n puya ta*

un árbol [refl. pron. adv. puja cap a un arbre]), mitjançant prefixos que determinen l'espai (*se l'enduen* [refl. pron. de.allí-porten]) o amb l'ús d'idiòfons per tal d'expressar la Manera de moure's (ex: *china-chano - xinoxano* 'caminar a poc a poc, sense pressa') (veg. Hijazo-Gascón/Ibarretxe-Antuñano, 2012, Ibarretxe-Antuñano *et alii*, 2017).

En la nostra investigació hem analitzat com els parlants d'aragonès i de català en aquestes contrades parlen del moviment i el que ens hem plantejat ha estat, d'una banda, de quina manera aquests parlants d'ambdues llengües ho fan, d'altra, si aquestes descripcions de moviment corresponen al que s'espera de les llengües de marc verbal en relació a la Manera i el Camí i, en tercer lloc, si existeixen diferències intratipològiques en les descripcions dels esdeveniments de moviment per parlants d'aragonès i català, tot comparant-les amb altres llengües romàniques i, si és així, quines poden ser les raons.

En relació a la primera qüestió que plantegem, un cop analitzades les dades, es pot observar com els nostres informants segueixen sistemàticament el patró bàsic i característic dels verbs de marc verbal, és a dir, la informació del Camí lexicalitzada en el verb principal i la informació de Manera en una expressió que es troba separada:

Ar. *Sale cutio-cutio de lo bote* [ArC20g]

Cat. *Corrents va arribat a dalt d'una pedra* [CFMeq20e]

Pel que fa a la segona pregunta, hem advertit que el component de Manera (veg. Taula 1) només s'esmenta en els casos on es fa necessari perquè el discurs ho requereix i, és més freqüent en els verbs de nivell bàsic o de primer nivell, com ara Ar. *blincar* 'saltar' i Cat. *córrer*. Nogensmenys, hem trobat alguns elements que caldrà analitzar en un estudi futur, com per exemple l'ús d'un prefix de ruta + un verb de manera, com Ar. *encorrer*, l'existència de verbs expressius amb un sentit que depèn del discurs, Ar. *foter-se* i Cat. *fotre*, i, per últim, la presència d'idiòfons com Ar. *a redolons*.

TAULA 1
VERBS DE MANERA I MOVIMENT EN ARAGONÈS I CATALÀ

Informació semàntica	Verbs en aragonès	Verbs en català
Només Manera (intransitiu)	<i>blincarlbrincar</i> (9)	<i>caminar</i> (1)
	<i>caminar</i> (1)	<i>córrer</i> (5)
	<i>chapurniar</i> (1)	<i>esllisar-se</i> (1)
	<i>correr</i> (8)	<i>nadar</i> (2)
	<i>flotar</i> (1)	<i>saltar</i> (3)
	<i>jopar-se</i> (1)	<i>volar</i> (3)
	<i>nadar</i> (3)	
	<i>volar</i> (2)	
Manera + Camí (intransitiu)	<i>acometer</i> (1)	<i>acaçar</i> (4)
	<i>encaramar</i> (1)	<i>escapar-se</i> (4)
	<i>encorrer</i> (1)	<i>fer cap</i> (2)
	<i>enrestir/envestir</i> (2)	<i>fotre's de cap</i> (1)
	<i>escapar-se</i> (3)	<i>perseguir</i> (7)
	<i>foter-se</i> (3)	
	<i>fuyir</i> (4)	
Manera + Camí (transitiu)	<i>arruyar</i> (1)	<i>tinar</i> (10)
	<i>aventar</i> (1)	
	<i>tírar</i> (1)	
	<i>tumbar</i> (1)	

TAULA 2
TIPUS DE VERBS DE MANERA

	Tipus de verbs	Tipus de verbs de Manera	
Aragonès	55	19	34,54%
Català	36	12	33,33%
Francès	53	3	5,66%
Espanyol	27	9	33,33%
Italià	60	10	16,66%
Anglès	47	31	65,95%

Així mateix, en relació al component semàntic de Camí (veg. Taula 2), els nostres informants prefereixen usar frases amb més Lloc que frases amb menys Lloc amb tot tipus de verb (ex.: Ar. *pujar t'alto*, Cat. *caure a baix*). A més, i contràriament al que s'espera en aquest tipus de llengües, els nostres informants sovint esmenten dues o més referències a la informació de Camí fora del verb principal. En alguns casos es cospa aquesta construcció que és freqüent en d'altres llengües de marc verbal, com l'èuscarà i l'italià, però menys freqüent en d'altres romàniques com l'espanyol i el francès: [element lèxic origen + element adverbial destí]. Ens hem proposat també d'estendre l'abast de la construcció del CP i d'incloure aquest tipus d'estructures com ara [origen *ne* pronom adverbial + destí ítem lèxic], que s'utilitzen en algunes llengües romàniques per tal de descriure tota la trajectòria de la Figura.

TAULA 3
NOMBRE DE FITXES PER A LES ESCENES DE CAIGUDA DEL CONTE,
ON S'APRECIEIEN LES DESCRIPCIONS DE MÉS BASE

Llengua	Menys base	Més base
Aragonès	25,37% (17 ocurrences)	74,63% (50 ocurrences)
Català	23,25% (10 ocurrences)	76,75% (33 ocurrences)
Francès	52,08% (23 ocurrences)	47,92% (25 ocurrences)
Espanyol	37% (-)	63% (-)
Italià	21,43% (9 ocurrences)	78,56% (33 ocurrences)
Basc	11,86% (7 ocurrences)	88,14% (52 ocurrences)

Com s'observa, el català només proporciona un exemple, però l'aragonès mostra una clara preferència cap a un tipus de construcció més complexa amb molts més exemples (2, 3, 4).

- (1) *Cauen* **pel**   *petit*   *precipici*   **enta**   *el*   *riu* [CFMeq20a]
 (2) *Caye*   *lo*   *can*   *ta*   *tierra*   **dende**   *la*   *finestra* [ArC20i]
 (3) [...] *Marcheron*   **de**   *lo*   *servigadero*   **enta**   **baixo** [ArC20h]
 (4) *el*   *can*   *se*   *cay*   **de**   *la*   *ventana*   **ta**   **baixo**
       con   *o*   *pote* [ArB20c]

En relació a la darrera qüestió, els pronoms adverbials derivats del llatí INDE i IBI, caldria estudiar-los amb més profunditat en un futur, ja que tant els parlants aragonesos com els catalans semblen utilitzar-los no només com a un requeriment gramatical, sinó que també se centren en l'origen del moviment i/o subratllen tota la trajectòria.

4. Conclusions

En resum, les descripcions de moviment en aragonès i en català corresponen al que s'esperava com a llengües de marc verbal, pel que fa al component semàntic de Manera, però no en relació al component de Camí. Cal assenyalar, un cop analitzades les dades, que sí hi ha diferències intratipològiques respecte d'altres llengües romàniques. A l'hora d'expressar el component de Camí el català, però sobretot l'aragonès, va més enllà de la direccionalitat inherent al verb. Els parlants d'aquests idiomes afegeixen més informació per expressar la trajectòria de la que s'esperaria en una llengua d'aquestes característiques que, sovint, pot esdevenir redundant.

Basant-nos en les nostres dades, es podria plantejar la hipòtesi d'un contínuum en relació a l'expressió de Camí dins de les llengües romàniques: italià – aragonès – català – espanyol – francès, explicació que caldria buscar-la en l'ús de recursos lingüístics que són productius i disponibles en aquestes llengües, com la combinació d'elements adverbials i preposicions (cf. Ibarretxe-Antuñano 2009).

Les llengües romàniques, i més encara les minoritàries, són imprescindibles en l'estudi dels patrons de lexicalització, ja que la investigació tradicional s'ha centrat en les més parlades, com ara l'espanyol, i en menor mesura el francès o l'italià. Aquestes llengües solen ser més conservadores des d'un punt de vista diacrònic, ja que es tracta d'idiomes que s'han conservat en territoris més inaccessibles i els parlants han hagut de conviure amb una llengua dominant en una situació de diglòssia. Les llengües minoritzades, per tant, ens aprenen a noves dades i a uns patrons esbiaixats dels establerts fins ara.

5. Referències bibliogràfiques

FILIPOVIĆ, L. (2007): *Talking about motion: a crosslinguistic investigation of lexicalisation patterns*. Àmsterdam: John Benjamins.

- HIJAZO-GASCÓN, A. / IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2012): «¿Qué puede aportar el aragonés a la tipología semántica?». *Alazet*, 24, p. 43-58.
- HIJAZO-GASCÓN, A. / IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2013): «Las lenguas románicas y la tipología de los eventos de movimiento». *Romanische Forschungen*, 125(4), p. 467-494.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2004a): «Motion events in Basque narratives». STRÖMQVIST, S. / VERHOEVEN, L. (eds.): *Relating events in narrative: typological and contextual perspectives*. Mahwah, NJ: LEA, p. 89-111.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2004b): «Language typologies in our language use: the case of Basque motion events in adult oral narratives». *Cognitive Linguistics*, 15 (3), p. 317-349.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2006a): *Sound symbolism and motion in Basque*. Múnich: Lincom Europa.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2006b): «Estudio lexicológico de las onomatopeyas vascas: el Euskal Onomatopeien Hiztegia: Euskara-Ingelesera-Gaztelania». *Fontes Linguae Vasconum*, 101, p. 145-159.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (2009): «Path salience in motion events». GUO, J. et al. (eds.): *Crosslinguistic approaches to the psychology of language*. New York: Psychology Press, p. 403-424.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, I. / HIJAZO-GASCÓN, A. / MORET, M.T. (2017): «The importance of minority languages in semantic typology: the case of Aragonese and Catalan». IBARRETXE-ANTUÑANO, I. (ed.): *Motion and space across languages and applications*. Amsterdam: John Benjamins, p. 123-150.
- MORET, M. T. / IBARRETXE-ANTUÑANO, I.: «Diacronía y tipología semántica una aproximación a los eventos de movimiento en aragonés y en catalán medieval». ENGUITA, J. M. et alii (ed.): *Actas del X Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Zaragoza (en prensa).
- SLOBIN, D. I. (1991): «Learning to think for speaking: native language, cognition and rhetorical style». *Pragmatics*, 1, p. 7-29.
- SLOBIN, D. I. (1996): «Two ways to travel: Verbs of motion in English and Spanish». SHIBATANI, M. / THOMPSON, S. A. (eds.): *Grammatical Constructions: Their form and meaning*. Oxford: Clarendon Press, p. 195-220.
- SLOBIN, D. I. (2004): «The many ways to search for a frog». STRÖMQVIST, S. / VERHOEVEN, L. (eds.): *Relating events in narrative. Typological and contextual perspectives*. Hillsdale, NJ: LEA, p. 219-257.
- SLOBIN, D. I. (2006): «What makes manner of motion salient?». HICKMANN, M. / ROBERT, S. (eds.): *Space in languages: linguistic systems and cognitive categories*. Amsterdam: John Benjamins, p. 59-82.

- STOLOVA, N. (2008): «From satellite-framed Latin to verb-framed Romance: late Latin as an intermediary stage». WRIGHT, R. (ed.): *Latin vulgaire – latin tardif VIII: actes du VIIIe Colloque International sur le Latin Vulgaire et Tardif* (Oxford, 6-9 setembre 2006). Zurich / Nova York: Olms-Weidmann, p. 253-262.
- STOLOVA, N. (2015): *Cognitive linguistics and lexical change: Motion verbs from Latin to Romance*. Amsterdam: John Benjamins.
- TALMY, L. (1991): «Path to realization: a typology of event conflation». *Proceedings of the seventeenth annual meeting of the Berkeley linguistics society*, 17. Berkeley: BLS, p. 480-519.
- TALMY, L. (2000): *Toward a cognitive semantics* Cambridge, MA: MIT Press.